पतिः" भा० आ० ६६ अ० तस्य पुत्रनाशकथा दक्षसुत शब्दे दृश्यम् हरिवंशे २अ० तु तस्य प्राचेतसत्वमुक्तं यथा

"उपगम्याब्रवीदेतानथ सोमः प्रजापतीन्। कोपं यच्छत राजानः! सर्वे प्राचीनबर्हिषः!। वृक्षशून्या कृता पृथ्वी शाम्येतामग्निमारुतौ। रत्नभूता च कन्येयं वृक्षाणां वरवर्णिनी। भविष्यं जानता तत्त्वं धृता गर्भेण वै मया। मारिषा नाम कन्येयं वृक्षाणामिति निर्मिता। भार्य्यावोऽस्तु महाभागा सोमवंशविवर्द्धिनी। युष्माकं तेजसोऽर्द्धेन मम चार्द्धेन तेजसः। अस्यामुत्पत्स्यते पुत्रो दक्षो नाम प्रजापतिः। स इमां दग्धभूयिष्ठां युष्मत्तेजोमयेन वै। अग्निवाऽग्निसमो भूत्वा प्रजाः संवर्द्धयिष्यति। ततः सोमस्य वचनाज्जगृहुस्ते प्रचेतसः। संहृत्य कोपं वृक्षेभ्यः पत्नीं धर्मेण मारिषाम्। मारिषायां ततस्ते तु मनसा गर्भमादधुः। दशभ्यस्तु प्रचेतोभ्यो मारिषायां प्रजापतिः। दक्षोजज्ञे महातेजाः सोमस्यांशेन भारत!। पुत्रानुत्पादयामास सोमवंशविवर्द्धनान्। अचरांश्च चरांश्चैव द्विपदोऽथ चतुष्पदः। स सृष्ट्वा मनसा दक्षः पश्चादप्यसृजत् स्त्रियः। ददौ स दश धर्माय कश्यपाय त्रयोदश। शिष्टाः सोमाय राज्ञेऽथ नक्षत्राख्या ददौ प्रभुः। तासु देवाः खगा गावो नागा दितिजदानवाः। गन्धर्वाप्सरसश्चैव जज्ञिरेऽन्याश्च जातयः। ततः प्रभृति राजेन्द्र! प्रजा मैथुनसम्भवाः। सकल्पाद्दर्शनात् स्पर्शात् पूर्वेषां प्रोच्यते प्रजा"।

अनयोर्विरोधमाशङ्क्य कल्पभेदादविरोधः भङ्ग्या तत्रैव समाहितो यथा

"जनमेजय उवाच। देवानां दानवानाञ्च गन्धर्वोरगरक्षसाम्। सम्भवः कथितः पूर्वं दक्षस्य च महात्मनः। अङ्गुष्ठाद् ब्रह्मणो जातो दक्षः प्रोक्तस्त्वयाऽनघ! वामाङ्गुष्ठात्तथा चैव तस्य पत्नी व्यजायत। कथं प्राचेतसत्वं स पुनर्लेभे महातपाः। एतन्मे संशयं विप्र! सम्यगाख्यातुमर्हसि। दौहित्रश्चैव सोमस्य कथं श्वशुरताङ्गतः"। वैशम्पायन उवाच। "उत्पत्तिश्च निरोधश्च नित्यौ भूतेषु पार्थिव!। ऋषयोऽत्र न मुह्यन्ति विद्वांसश्चैव ये जनाः। युगे युगे भवन्त्येते सर्वे दक्षादयो नृपाः। पुनश्चैव निरुध्यन्ते विद्वांस्तत्र न मुह्यति। ज्यैष्ठ्यं कानिष्ठ्यमप्येषां पूर्वं नासीज्जनाधिप!। तप एव गरीयोऽभूत् प्रभावश्चैव कारणम्" हरिवं० २अ०। ९औशीनरपुत्रनृपभेदे "शिविर्बलः कृमिर्दक्षश्चत्वारौशीनरात्मजाः" भाग० ९। २३।४। ९दक्षिणभागे "वामतो जानकी यस्य दक्षभागे च लक्ष्मणः। मारुतिः पुरतो यस्य" रामकवचम्। १०विष्णौ "उग्रः संवत्सरो दक्षः" विष्णुस०। "जगद्रूपेण वर्द्धमानत्वात् सर्वकर्माणि क्षिप्रं करोतीति वा दक्षः" भा० तत्र कुशले "दक्षमिष्टमधुवासरसारम्" "उपवनपवनानुपातदक्षैः" माघः "रन्ध्रान्वेषणदक्षाणां द्विषामामिषतां ययौ" रघुः। "मेरौ स्थिते दोग्धरि दोहदक्षे" कुमा०। दक्ष हिंसे करणे घञ्। ११बले निघण्टुः।

"स दक्षाणां दक्षपतिर्बभूव" ऋ० १।९५।६। दक्षाणां बलानाम् मध्ये यदतिशयितं बलं तस्याधिपतिः" भा०। १२वीर्य्ये न० "स्वैर्दक्षैर्दक्षपितेह सीद देवानाम्" यजु० १४।३। "स्वैर्दक्षैः वीर्य्यैः सामर्थ्यैः सह, दक्षशब्दोऽत्र वीर्य्यार्थः। दक्षपिता दक्षं वीर्य्यं पातीति पालयिता" वेददी०।

दक्षकन्या स्त्री ६त०। दक्षस्य सुतासु ताश्च षष्टिः। यथाह मत्स्यपु० ५ अ०।

"ततस्तेषु विनष्टेषु षष्टिं कन्याः प्रजापतिः। वैरिण्यां जनयामास दक्षः प्राचेतसस्तथा। प्रादात् स दश धर्माय कश्यपाय त्रयोदश। सप्तविंशतिं सोमाय चतस्रोऽरिष्टनेमये। द्वे चैव भृगुपुत्राय द्वे कृशाश्वाय धीमते। द्वे चैवाङ्गिरसे तद्वत्तासान्नामानि विस्तरात्"। "तांश्चैव नष्टान् विज्ञाय पुत्रान् दक्षः प्रजापतिः। षष्टिं ततोऽसृजत् कन्यां वैरिण्यामिति नः श्रुतम्। तास्तदा प्रतिजग्राह भार्य्यार्थं कश्यपः प्रभुः। सोमो धर्मश्च कौरव्य! तथैवान्ये महर्षयः। ददौ स दश धर्माय कश्यपाय त्रयोदश। सप्तविंशतिं सोमाय चतस्रोऽरिष्टनेमिने। द्वे चैव बहुपुत्राय द्वे चैवाङ्गिरसे तथा। द्वे कृशाश्वाय विदुषे तासां नामानि मे शृणु" हरिवं० ३ अ०। २सतीनाम्न्यां भवपत्न्यां दुर्गायाञ्च तत्कथा "प्रसूतिं मानवीं दक्षः उपयेमे ह्यजात्मजः। तस्यां ससर्ज्ज दुहितॄः षोडशामललोचनाः। त्रयोदशाऽदाद्धर्माय तथैकामग्नये विभुः। पितृभ्य एकां युक्तेभ्यो भवायैकां भवच्छिदे" भाग० ४।१। "अथापमानेन पितुः प्रयुक्ता दक्षस्य कन्या भवपूर्वपत्नी। सती सती योगविसृष्टदेहा कुमा० दक्षसुतादयोऽप्यत्र।

दक्षक्रतु पु० ६त०। दक्षप्रजापतिकृते निरीश्वरभागे यज्ञभेदे। तद्यज्ञकथा काशी० ८७ अ० यथा

"अहं यियक्षुर्यूयं मे यज्ञसाहाय्यकारिणः। भवन्तु यज्ञसम्भारानानयन्तु त्वरान्विताः। श्वेतद्वीपमथो गत्वा